

VALORI ALE ARTEI FOTOGRAFICE ETNOLOGICE ROMÂNEȘTI: IOSIF BERMAN

Mariana COCIERU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7707-525X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

Rezumat. În articolul de față, autorul se referă la unul dintre reprezentanții de elită ai artei fotografice românești, Iosif Berman, personalitate distinctă în domeniul documentării vizuale, care a contribuit enorm la dezvoltarea cercetării etnologice de teren. Din perspectivă teoretică și practică, o imagine vizuală immortalizează un moment în spațiu și în timp, facilitând recursul la informația pe care o deține ori de câte ori este nevoie. Fotografia îți poate comunica mai multe tipuri de informație, pe de o parte, despre personalitatea celui care a realizat această immortalizare, dezvăluindu-ne detalii despre preferințele și iscusința maestrului fotograf, iar, pe de altă parte, exprimă realități, detalii istorice, sociale, etnografice ale unor momente temporale și habitate înveșnicite, motivându-ne să devenim consumatori critici ai imaginilor vizuale. Din aceste considerente, retorica imaginii (Roland Barthes) devine una emblematică pentru cercetarea etnologică. Cercetătorii domeniului fotografiei etnologice românești delimitează perioada de înflorire (dezvoltare) a documentării vizuale din prima jumătatea a secolului al XX-lea în două segmente: primul de până la Iosif Berman și cel de-al doilea – de după el. Odată cu afirmarea acestuia în domeniul fotografic, documentările etnologice au prins culoare, devenind „vii”, încărcate de o semnificație profundă. Renumitul sociolog Dimitrie Gusti, apreciindu-i talentul, îl numea: „coautor al imaginii satului și țăranului român” și, pe bună dreptate, nu accepta o campanie monografică prin satele României fără priceperea și talentul lui Berman, considerând orice alt tip de cercetare etnologică din start compromisă.

Cuvinte-cheie: documentare vizuală, fotografie etnologică, campanii monografice, etnologie, cultură tradițională.

Values of romanian ethnological photographic art: Joseph Berman

Abstract. In this article, the author refers to one of the elite representatives of Romanian photographic art, Joseph Berman, a distinguished personality in the field of visual documentation, who contributed enormously to the development of ethnological field research. From a theoretical and practical perspective, a visual image immortalizes

a moment in space and time, facilitating the recourse to the information it holds whenever needed. The photography can communicate to you several types of information, on the one hand, about the personality of the one who made this immortalization, revealing details about the preferences and skill of the master photographer, and on the other hand, it expresses realities, historical, social, ethnographic details of eternal temporal moments and habitats, motivating us to become critical consumers of visual images. For these reasons, the rhetoric of the image (Roland Barthes) becomes emblematic for ethnological research. Researchers in the field of Romanian ethnological photography delimit the period of flourishing (development) of visual documentation from the first half of the 20th century into two segments, the first up to Joseph Berman and the second – after him. With its affirmation in the photographic field, ethnological documentation took on color, becoming „alive”, loaded with deep meaning. The famous sociologist Dimitrie Gusti, appreciating his talent, called him: „co-author of the image of the Romanian village and peasant” and, rightly, did not accept a monographic campaign through the villages of Romania without Berman’s skill and talent, considering any other type of ethnological research compromised from the start.

Keywords: visual documentation, ethnological photography, monographic campaigns, ethnology, traditional culture.

La ora actuală, când majoritatea fenomenelor etnoculturale au luat un alt contur etnologic, transformându-se sub incidența diverșilor factori sociali, economici, politici și psihologici, de o reală valoare sunt imaginile fotografice și filmele care au surprins la vremea lor momente ale culturii tradiționale, diferite de cele performate în prezent. Ca orice cercetător interesat de începuturile fructuoase ale campaniilor de teren, pornim de la activitatea imperioasă pe care au efectuat-o înaintașii noștri pentru a avea o percepere mai clară a ceea ce se întâmplă astăzi, când tumultul vieții dictează alte valori și principii, necesare civilizației contemporane. Lecturarea socială a faptelor de folclor devine și mai pertinentă, pe măsură ce consemnarea vizuală are rolul de a completa cu lux de amănunte descrierea etnografică. Cercetătoarea Susan Sontag, în lucrarea *Despre fotografie (On Photography)*, ne atrage atenția asupra rolului fotografiei pentru fiecare familie, de a constitui propria cronică-portret, „un fel de trusă portabilă de imagini care depune mărturie pentru legătura membrilor ei” (Sontag, 2014, p. 17), dar și de a „reafirma simbolic continuitatea și extinderea vieții de familie”, de a oferi o „mărturie a existenței rudelor de familie” (*Ibidem*). Elocvente sunt și constatările cercetătoarei cu privire la fotografia cu rol de cronicar și etalon al unei lumi, care dă senzația unei universalități, „a întoarcerii în timp”, a deținerii unei experiențe „mediată de obiectiv și de fotograf” (Știucă, 2020, p. 98). Urmărind rolul convențiilor estetice, fotografia reușește „o ceremonializare a cotidianului și se lansează chiar în omagierea banalului, astfel încât, în epoca postindustrială, această activitate devine un rit familial și un act de comunicare simbolică în contextul dispersării generațiilor marcate de nostalgia locurilor și

a stilului de viață original” (*Ibidem*). În această ordine de idei, nu putem să trecem pe neobservate pe lângă acele mostre de artă fotografică etnologică care ne demonstrează *in situ* viața rurală și cutumiară a românului, ne ajută să descoperim: „profunzimi ale trăirii omenești pe care «spectacolul lumii» moderne le ascunde privitorului grăbit, ea ne ajută să oferim o viziune clară și obiectivă asupra acestei importante secvențe a civilizației tradiționale/ secvențe ale culturii orale românești” (Ciuciu, 2020, p. 22).

Relevante din această perspectivă metodologică și științifică sunt producțiile fotografice ale renumitului reporter fotograf Iosif Berman, român de origine evreiască (statutul de român fiind obținut de tatăl său, David Berman, după ce a participat la Războiul de Independență din Balcani, anul 1879) (Popescu, 1998, p. 24). „Omul cu o mie de ochi”, după cum l-a numit prietenul său Geo Bogza, a fost unul din titanii artei fotografice românești, care a pus bazele fotografiei etnologice, a fotografiei sociale, a fotografiei politice, prin activitatea căruia s-a înfăptuit avântul presei ilustrate interbelice.

Potrivit mărturiilor fiicei sale, Luiza Berman, care a participat personal în unele localități cercetate monografic de echipele sociologice, misiunea tatălui său a constat nu doar în înregistrarea obiectivă, mecanică, a numeroaselor tradiții și obiceiuri din lumea satului, pe care campaniile lui Gusti își propuseseră să le documenteze științific, ci mai ales „a urmărit ca subiecții săi să se manifeste cât mai aproape de intenția și de semnificația originală a activităților documentate” (Dumitran, 2014, p. 77).

Studiind esența documentară și valoarea patrimonială a fotografiilor lui Berman, exegeta Ioana Popescu, director de cercetare la Muzeul Țăranului Român (MȚR), subliniază într-un interviu: „Spre deosebire de predecesorii lui, Berman oferă o imagine mult mai completă a satului românesc. Este vorba de un sat viu, populat și cu sărmani, și cu țigani, și cu prostul satului, nu de o imagine național-festivă. Dar dincolo de valoarea documentară, contează talentul, calitatea vizuală (Berman era la curent cu mișcarea artistică din Europa), faptul că oferă perspective și încadrături îndrăznețe, că imaginea te trage de mânecă și nu poți trece indiferent pe lângă ea” (Macri, 2008).

Evocatoare în acest sens sunt instantaneele publicate în presa ilustrată a vremii: *Gazeta ilustrată* (ziar la care a debutat cu primele fotografii în 1911), *Ilustrația Săptămânală*, *România Ilustrată*, *Realitatea Ilustrată*, *Ilustrațiunea*. *Revistă lunară enciclopedică*, *Ilustrațiunea Română*, *Ilustrațiunea națională*. *Revistă lunară științifică, literară, artistică, ilustrată*, dar și *Adevărul*, *Dimineața*, *Cuvântul liber*, *Curierul Israelit*, *Adam*, *Săptămâna Ilustrată*, *Magazin*, *Sportul*. Bunăoară, *România Ilustrată* din martie 1928 este dedicată în exclusivitate „Vederilor de la țară” – unde au fost publicate fotografiile din timpul cercetărilor monografice din județul Putna. Realități fotografice românești surprinse de

maestrul Iosif Berman se regăsesc și pe paginile publicațiilor străine: *The New York Times*, *The National Geographic Magazine*, *Berliner Tageblatt*, *Associated Press*, *Scandinavian Newspaper Press*.

Imaginile lui Berman reprezintă adevărate dovezi documentare ale unei epoci, care prin avantajul imortalizării realității, îndepărtează orice remarcă subiectivă din interpretare, întrucât fotoreporterul a avut un talent deosebit de a pătrunde în lumea obscură a mahalalelor și a surprinde adevăruri neștiute lumii de la „Centru”: „un alt oraș București”, „o altă Românie”, „o Românie periferică”.

În lipsa unor studii sociologice privind existența acestei pături sociale de periferie, doar analiza științifică a documentelor fotografice poate face lumină asupra unei Români necunoscute, a României de mahala: „Fotografiile lui Berman vorbesc despre o Românie vie, ce pulsează încă și în care putem să recunoaștem, chiar și după mai bine de patru decenii de comunism, acea lume pe care în mod instinctiv o avem fixată drept tipar al unei Români fericite și fără griji. Într-o mare măsură, această imagine este un clișeu, desființat chiar de fotografiile lui Berman...” (Dumitran, 2014, p. 88).

În această ordine de idei, se înscriu și numeroasele instantanee făcute de Iosif Berman privind lumea rurală a țaranului român, în campaniile monografice de teren, conduse de reabilul profesor sociolog Dimitrie Gusti pe tot cuprinsul României Reîntregite.

Lumea satului, documentată cu atâta dăruire de monografiștii lui Gusti, devine și mai reală, și mai aproape, grație fotografiilor maestrului Berman, care era un adevărat artist, demonstrând abnegație și pasiune pentru profesiunea sa de fotoreporter.

Această pasiune pentru aspectele sociale ale vieții umane a fost apreciată la justa valoare de către cei care l-au cunoscut pe Berman. Bunăoară, colegul lui Iosif Berman, reporterul Geo Bogza, care, de altfel, îi era și un bun amic, în memoriile sale, sublinia faptul că „Revoluția prin care Arghezi a înnoit limba literară, încărcând-o de plasticitatea gândirii sale, Berman a produs-o în lumea imaginilor fotografice, smulgându-le din anchiloza de până atunci și încărcându-le cu viață adevărată” (Bogza, 1957, p. 577).

Tot Geo Bogza l-a numit și „omul cu o mie de ochi”, pentru că Iosif Berman avea harul de a vedea dintr-o privire „o mie” de detalii, prin care surprindea esențialul. În fotografiile sale, viața este prinsă pe loc, dar nu oprită. Ea continuă să-și trăiască clipa în care Berman a văzut-o cu ochiul artistului și a imortalizat-o cu profesionalismul fotografului. Despre Iosif Berman, colegii spuneau că „avea stofa reporterului fotograf de peste ocean, pe care îl egala și chiar îl depășea” (Adina Ștefan. Apud: Lambriu, 2016). Biograful lui Iosif Berman, Adina Ștefan, analizându-i întreaga carieră profesională, concluzionează: „Berman s-a afirmat ca o vedetă și niciodată el nu coborât nivelul calității, el a fost un star interbelic. Dar nu pentru că ar fi avut o viață mondenă, ci pentru că a fost o figură extrem de vizibilă și magnetică. A lăsat în urma lui zeci de mii de fotografii” (*Ibidem*).

De altfel, Iosif Berman a fost singurul fotoreporter din România, ale cărui poze au apărut în revista americană de elită *The National Geographic Magazine*, în aprilie 1934, invitat să illustreze articolul *The Spell of Rumania*, semnat de Henrieta Allen Holmes. Cu ultimul său onorariu de la *The New York Times*, ridicat de Luiza Berman, Iosif Berman a fost înmormântat în septembrie 1941, stingându-se din viață în urma unei afecțiuni renale, dar mai ales a durerii sufletești pe care a avut-o de îndurat din cauza presiunilor și a interzicerii din partea autorităților (Guvernul Legionar al lui Horia Sima) să mai activeze ca fotograf. „Tatăl meu a încetat să mai iasă, să se mai îngrijească, practic a murit de inimă rea pentru că nu a mai fost lăsat să fotografieze“ – povestește fiica Luiza (Macri, 2008).

„Martorul atâtor evenimente răsunătoare” a rămas multă vreme prizonierul interdicțiilor, clișeele operelor sale i-au fost confiscate, distruse și doar foarte puține au fost repartizate prin arhivele muzeelor, de multe ori înlăturându-i se numele, astfel încât până în anul 1989, prea puțini își mai aminteau de cel care a fost Iosif Berman.

Prin concursul fiicei sale Luiza Berman (1920-2011) și al prietenei acesteia, jurnalista Adina Ștefan, lucrările fotografice ale renumitului Iosif Berman au început să fie revendicate și valorificate. Din relatările fiicei sale, aflăm că absolut întâmplător, în 1990, a descoperit fotografiile tatălui prezentate într-o expoziție la Muzeul Țăranului Român din București, intitulată „Salonul de imagini”: „Le-am reproșat că fac o expoziție așa frumoasă fără să menționeze numele fotografului. «Nu știm cine e – mi-au spus –, ne-am dat seama că sunt valoroase, dar nu știm cine le-a făcut». Le-am arătat că într-una dintre fotografiile apărea tata, dar se vedea și umbra mea, căci tata instalase camera pe trepid și mă pusese să declanșez” (Macri, 2008). Această întâmplare a constituit pentru etnologul Ioana Popescu „fermentul redescoperirii operei lui Iosif Berman, punctul de pornire al cercetărilor legate de munca sa. Am o relație atât de intimă față de fotografiile lui Berman, încât simt că fac parte din familia sa. Am fost cucerită de la bun început de fotografiile și de personalitatea sa” (Apud: Ignat, 2016).

Grație unor întâmplări fericite și a activității substanțiale a unor cercetători, numele lui Iosif Berman și valoarea incontestabilă a moștenirii sale fotografice au fost puse în circuit prin câteva publicații importante și o producție audiovizuală:

- *Iosif Berman. A photo-album*, conceived by Ioana Popescu, prints by Alice Ionescu. *Martor Supplement: The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Review*, nr. 3. București: EDIMPRESS Camro-SRL, 1998. 184 p.;
- Școala Sociologică „Dimitrie Gusti”. *Omul românesc*. Album. Ediție alcătuită și îngrijită de Sabina Ispas și Emanuel Pârvu. București: Editura „Viitorul Românesc”, 2000. 112 p.;
- *Omul cu o mie de ochi*. Film documentar, regizor Alecu Solomon. București, 2001 (distins cu premiul DAKINO în 2001).

- *Iosif Berman: maestrul fotoreportajului românesc interbelic = Master of the Romanian Interwar Photojournalism*. Coord. proiect și pref.: Adriana Dumitran; concepție grafică: Constantin Aurelian Popovici; trad...: Ioana Mitea. București: Editura Bibliotecii Naționale a României, 2013. 202 p.;
- Răzvan Theodorescu, Adina Ștefan, Sabina Ispas, Emanuel Bădescu. *România lui Iosif Berman*. Coord. de proiect: Anca Beatrice Todireanu, editor: Cătălin D. Constantin. București: Asociația România Culturală, 2015. 206 p.;
- *Bucureștiul văzut de Iosif Berman*. Catalogul expoziției. Palatul Suțu, 6 aprilie – 29 mai 2022. Curator și pref.: Cezar Petre Buiumaci; coord.: Vasile Opreș, Camelia Ene, realiz.: Nicoleta Bădilă. București: Muzeul Municipiului București, 2022. 72 p.

Pentru noi, basarabeni, contribuția lui Iosif Berman a fost emblematică, întrucât una din campaniile monografice efectuate de echipa sociologică a lui Dimitrie Gusti a avut loc în anul 1931 (26 iunie – 13 august) la Cornova, localitate situată în județul Orhei, regiunea de Codru a Basarabiei. Prezent în această campanie monografică, ilustrul fotograf a reușit să surprindă imagini spectaculoase ale vieții și ocupațiilor tradiționale ale țăranilor cornoveni. O parte a acestor mărturii vizuale au fost reproduse în volumul *Cornova 1931* de Dimitrie Gusti și colaboratorii, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltan Rostas și Vasile Șoimaru (Chișinău: Editura Quant, 2011, pp. 817-848).

Cu toate că au fost redactate numeroase articole, studii privind opera fotografică a remarcabilului Iosif Berman, subiectul creației acestuia nu este nici pe departe epuizat. Îndemnul jurnalistei Adina Ștefan rămâne unul viabil și la ora actuală: „Berman trebuie cunoscut de jurnaliștii de azi, de iubitorii de artă fotografică și de publicul larg. Este o bucurie să-i privești fotografiile. Pe lângă incontestabila lor valoare documentară legată de trei decenii de viață românească, în cea mai mare parte, din fascinanta perioadă interbelică, fotografiile lui Berman au o inestimabilă valoare artistică și o uimitoare profunzime umană. Berman a fost un fotoreporter înăscut care a muncit mult și cu pasiune pentru profesia sa. Dar a fost și un artist vizual talentat și cultivat. Iar ca om, s-a bucurat de prețuirea și prietenia unor nume celebre, precum, Iorga, Enescu, Băzu, Cantacuzino, Dimitrie Gusti, căruia i-a fost și colaborator apropiat și preferat, în campaniile etnografice ale Școlii de Sociologie de la București, organizate prin satele românești, din anii '20-'30. A fost un apropiat al familiei regale, fiind fotograf oficial al regelui Carol al II-lea” (Ștefan, 2015).

Prin urmare, observăm că valoarea producțiilor fotografice ale lui Iosif Berman a fost confirmată încă de la începuturi, atunci când își consolida propria manieră de a vedea lucrurile prin obiectivul camerei de luat instantanee, astfel că în perioada interbelică a activității sale ca fotojurnalist pentru presa locală și internațională s-a afirmat ca un maestru fotograf elevat, posesor al unui limbaj imagistic subtil, omul care a contribuit major la conservarea portretelor umane, a rolurilor acestora,

fie statice sau în mișcare, a tradițiilor și obiceiurilor însoțitoare ale existenței, a habitatului tradițional al românului, îmbogățind și amplificând astfel patrimoniul etnografic de imagine. Mărturiile sale fotografice sunt și astăzi probe veridice și elocvente ale culturii tradiționale, atât de necesare în anevoiosul drum al recuperării și reconsiderării patrimoniului cultural românesc.

Referințe bibliografice:

BOGZA, Geo. Pagini contemporane. 1944-1956. București: Editura Tineretului, 1957. 750 p.

CIUCIU, Mariana. Organizarea și utilizarea fondului de imagine din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române. În: Catalog de bune practici în domeniul patrimoniului cultural imaterial. Coord. Irina Balotescu, Ioana-Ruxandra Fruntelată, Corina Mihăiescu. Timișoara: Editura ARTPRESS, 2020, p. 19-25.

DUMITRAN, Adriana. Arta fotografică a lui Iosif Berman (1890-1941). În: *Studii și cercetări de istoria artei / Academia Română, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”*. Artă plastică. Serie nouă, tom 4 (48). București, 2014, p. 75-88.

IGNAT, Iulian. Iosif Berman, aniversat la Muzeul Țăranului [online]. În: *Formula AS*. 2016, nr. 1202. Disponibil: <http://arhiva.formula-as.ro/2016/1202/mica-enciclopedie-as-27/iosif-berman-aniversat-la-muzeul-taranului-20289> [citată 28.09.2023].

LAMBRU, Steliu. Iosif Berman și începutul fotojurnalismului în România [online]. În: *Radio România Internațional*. 2016, 18 ianuarie. Disponibil: https://www.rri.ro/ro_ro/iosif_berman_si_inceputurile_fotojurnalismului_in_romania-2542044 [citată 18.08.2023].

MACRI, Domnica. Un fotograf român în National Geographic [online]. În: *National Geographic România*. 2008, 9 iunie. Disponibil: <https://www.natgeo.ro/articole/locuri-si-oameni/8672-iosif-berman?showall=1> [citată 28.08.2023].

POPESCU, Ioana. Iosif Berman – *A Photo-Album. Martor Supplement: The Museum of the Romanian Peasant Review*, nr. 3. București: EDIMPRESS Camro-SRL, 1998. 184 p.

SONTAG, Susan. *Despre fotografie*. Traducere de Delia Zahareanu. București: Editura Vellant, 2014.

ȘTEFAN, Adina. Albumul de artă fotografică „România lui Iosif Berman” [online]. În: *Artinfo news*. 2015, 12 decembrie. Disponibil: <https://artinfonews.ro/albumul-de-arta-fotografica-romania-lui-iosif-berman/> [citată 28.08.2023].

ȘTIUCĂ, Narcisa. Celebrarea primului prag existențial: sensurile fotografiei. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*. Serie nouă, Tomul 31. București: Editura Academiei Române, 2020, p. 91-102.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.16.06.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu” al USM.